

= Kvailutis =

Dainius RAZAUSKAS

broliams kvailiams

Yra tokia lietuviška pasaka „Kvailutis“. Štai ji:
„Vieną kartą tėvas turėjo sūnelį, jį visi kvailučiu vadino. Išleido vieną dieną tėvas kvailutį pas senelę. Jam sugrįžus, klausia:

– Kvailuti, ką tau davė senelė?
– Ką gi duos? Adatėlę man davė!
– Kur dėjai adatėlę?
– Važiavo žmonės keliu su vežimu šieno, įsikišau į tą šieną adatėlę, ieškojau paskui ir niekaip neradau.

– Matai, sūneli, – tarė tėvas: – adatėlę reikėjo įsi-segti į kepurę, būtų nepražuvusi.

– Gerai, tėveli, kitą sykį žinosiu.

Kitą dieną vėl siunčia tėvas sūnų pas senelę. Kai par-ėjo, tėvas ir klausia:

– Kvailuti, ką tau davė senelė?

– Ką gi duos? Šuniuką davė!

– Kur dėjai tą šuniuką?

– Kaip liepei, taip ir padariau: įsidėjau į kepurę, ir nutroško.

– Matai, sūneli, – tarė tėvas: – šuniukas reikėjo prisi-rišti diržiuku ir vedantis šaukti: ciu–ciu–ciu! ciu–ciu–ciu!

– Gerai, tėveli, kitą sykį žinosiu.

Ir vėl nuėjo sūnus pas senelę. Kai parėjo, tėvas klausia:

– Kvailuti, ką tau davė senelė?

– Ką gi duos? Lašinių man davė!

– Kur dėjai lašinius?

– Kaip liepei, taip ir padariau: prisirišau diržiuku ir vilkau šaukdamas: ciu–ciu–ciu! ciu–ciu–ciu! Pajuto so-džiaus šunys, atlėkė visas būrys, apipulė ir surijo ma-no lašinius.

– Matai, vaikeli, – tarė tėvas: – lašiniai reikėjo su-pjaustyti, supjausčius susidėti į kokį maišelį, užsimesti ant kukšteros, ir būtum gražiai parsinešęs.

– Gerai, tėveli, kitą sykį žinosiu.

Vėl siunčia tėvas sūnų pas senelę, o kai sugrįžo, klausia:

– Kvailuti, ką tau davė senelė?

– Ką gi duos? Veršelį man davė!

– Kur dėjai tą veršelį?

– O padariau, kaip liepei: galvą nupjoviau, visą su-

pjausčiau, susipjaustęs viską susidėjau į maišelį ir par-sinešiau.

– Matai, sūneli, veršelis reikėjo prisirišti prie sietu-ko, parsivesti į galvidę ir šieną, dobilėliais pašerti.

– Gerai, tėveli, jau kitą sykį tikrai žinosiu.

Eina vėl sūnus pas senelę. Kai sugrįžo, tėvas klausia:

– Kvailuti, ką tau davė senelė?

– Ką duos? Katriukę su manimi parsientė!

– O kur Katriukė?

– O padariau, kaip liepei: prisirišau ir parsivedžiau, parsivedęs nuvedžiau į galvidę ir šieną, dobilėliais pa-šeriau. Visa kaip įsakyta padariau!

Tėvas labai supyko ir smarkiai išbarė kvailutį. Kat-riukę parsivedė į trobą ir duona su medumi pavaišino.

Tėvas savo kvailučio dąpar niekadės neleidžia vie-šėti pas senelę“.¹

Vaikystėje, pamenu, šią pasaką man sekdamo mo-čiutė. Tada buvau tikras, kad labai gerai ją suprantu, ir tik juokdavaus, patenkintas savo pranašumu prieš kvai-lutį. Ilgai paskui man ji atrodė pernelyg paprasta, netgi prasta, paviršutiniška, lėkšta. Tik visai neseniai pasaka vėl iškilo atmintyje ir štai jau kuris laikas neišeina iš galvos. Pamėginsiu paaiškinti, kodėl.

I. Ypatingo kvailumo bruožai

Du kvailučio bruožai šioje pasakoje iškart krinta į akis: pirma, tai beatodairiška, tiesiog akla ištikimybė tėvo žodžiams ir, antra, iš pažiūros tikrai žioplas, netgi savotiškai atkaklus, įžūlus nesiskaitymas su aplinkybėmis. Kadangi be šių bruožų kvailutis nė nebūtų kvailu-tis ir pasaka netektų pagrindo, galima manyti, jog kaip tik jie, šiedu bruožai, ir yra pati pasakos šerdis. Šiek tiek apibendrinę galėtume tarti, jog mūsų pasaka iš es-mės kalba apie i š t i k i m y b ę ž o d ž i u i ir atitin-kamą, iš jos išplaukiantį s a n t y k į s u a p l i n k y b ę m i s. Kaip nesunku pastebėti, tai nelyginant vienos laz-dos du galai: vos tik mes apsisprendžiame laikytis žo-džio ir, vadinas, nubrėžiame savo elgesiui atitinkamas ribas, iškart atsidiuriame pavojuje prasilenkti su aplin-

kybių reikalavimais. Aplinkybės gali pasirodyti itin palankios kokiame nors poelgiui, žingsniui, stačiai nepraleistina proga, suvirš, vienintelė galimybė ar net būtinybė, tačiau žodis draudžia ja pasinaudoti ar jai paklusti. Žodis kertasi su aplinkybėmis, todėl esame priversti pasirinkti: paklusti aplinkybėms ir nusižengti žodžiui ar galbūt pasielgti tiesiog nedovanotinai kvailai sveiko proto požiūriu, tačiau tesėti žodį. Kiekvienu atskiru atveju tenka apsispręsti, ar žodis vertas to, ką dėl jo prarandu, ko atsisakau? Ir atvirkščiai: ar tai, ką laimėsiu sulaužęs žodį, to verta? Kadangi žodis žodžiui nelygu, o ir aplinkybės iš anksto nenuspėjamos, vienareikšmį atsakymą duoti sunku. Šia prasme tarp Judo ir, tarkim, Don Kichoto yra gana platus neaiškių ribų tarpas, kur galioja vadinamojo sveiko proto taisyklės ir elgesio išvis nepriimta vertinti „ištikimybės“ ar „išdavystės“ požiūriu, suvirš, toks vertinimas čia išties tegali atrodyti komiška. Tai ir yra įprasto, kasdienio gyvenimo laukas, kurio ribas retai kada peržengia dauguma „normalių“ žmonių. O kas pamėgina, tas bemat atsiduria „kvailio vietoje“, net jei vadintume jį „antžmogiu“, kaip kad F. Nietzsche, manęs, beje, jog „vienintelė moralės norma, kurios privalo laikytis antžmogis, – tai duoto žodžio tesėjimas. Bandos nariui žodis nėra vertybė“.²

Kadangi „normalaus gyvenimo“ ribos neaiškios, tai bijodamas panėšėti į Don Kichotą visuomet rizikuoji tapti Judu, ir atvirkščiai. Be to, labai daug kas čia priklauso tiesiog nuo požiūrio, ir niekas nepatars, kaipgi yra „iš tikrųjų“. Todėl gyvesnės vaizduotės, sąmoningiam, o kartu ir jautresnės sąžinės (šiodvi sąvokos apskritai yra labai glaudžios, daugelyje kalbų net reiškiamos tuo pačiu žodžiu, pvz., lot. *conscientia* – ir ‘sąmonė’, ir ‘sąžinė’) žmogui, juolab linkusiam vadovautis ne instinktais, bet protu, tokia būklė gali virsti nuolatine dvejone ir nepakeliama kančia ir galiausiai vis tiek atvesti prie vienokio ar kitokio griežtesnio apsisprendimo – arba už atvirą, valingą niekšybę, arba už sąmoningą kvailumą, taip sakant. Kita vertus, ir paties „normalaus gyvenimo“ („smulkaus melo“ bei „nekaltos niekšybės“) upė šiaip jau netrunka ištinti, išeiti iš krantų ir veikiai virsta visuotine „pasitikėjimo krize“ bei „moraliniu nihilizmu“, vedančiu į suirutę, todėl tam tikras (ribojantis, ribinis, marginalinis) „kvailumas“ reikalingas, kartais tiesiog žūt būt reikalingas ir „normaliam gyvenimui“. Užtat visuomenėje šalia „normalaus gyvenimo“ vienokiu ar kitokiu pavidalu nuo seno gyvavo ypatingo dėmesio žodžiui tradicija, įteisinti bei puoselėjanti savo rėmuose atitinkamą „nežmonišką“ ar („normalaus“ žmogaus požiūriu) „antžmogišką kvailumą“. Pavyzdžiui, VI a. Jordano gotų, kuriuos cituosima autorė vadina gudais, „kronika labai daug kartų mini gudų ištikimybę duotam žodžiui. Taip pat iš kronikos teksto matyti, kad graikai, romiečiai, vandalai, germa-

nai stebėtina lengvai apgaudavę gudus“.³ Taigi gotai kaip tik per savo ištikimybę žodžiui neretai likdavę „kvailiais“. Užtat patyrę apgavystę, apgaviką jie žiauriai bausdavo. Nesvetimas žiaurumas ir mūsų kvailučiui: štai šuniuką jis uždusina ir veršiuką sukapoja nė nemirktelėjęs, nė nemirktelėjęs ir Katriukei užneria pasaitėlį. Tačiau toks jo žiaurumas kyla anaip tol ne iš neapykantos ar piktdžiugos. Jausmai čia apskritai niekuo dėti. Tai tiesiog ištikimybė žodžiui. Galima spėti, jog lygiai toks pat negailestingas kvailutis būtų ir pats sau. Štai gotų „politinė priesaika buvo suteikiama ne valstybės valstybei, o asmens asmeniui, nuo jos atpalaiduoti galėjo tik mirtis“.⁴ Todėl „kai politika darosi nebetinkama (...), kito kelio nelieka, kaip karalių nužudyti ir sudaryti naujus užsiangažavimus su nauju karaliumi. Nužudymą dažniausiai atlieka karaliaus brolis, tarsi čia būtų vykdomas tradicinis ritualas, kuris visiems yra suprantamas ir priimtinas“.⁵ Beje, čia atsiranda galimybė gana netikėtai suprasti ir krikščionybę priėmusio, t.y. asmeniškai popiežiui žodį davusio Lietuvos karaliaus Mindaugo nužudymą – jei tik išdrįsime jį laikyti į gotus panašiu „kvailučiu“. Kilmingųjų, riterių, karių luomui apskritai buvo būdingas ypatingas žodžio vertinimas. Ne kuo kitu kaip ištikimybė žodžiui galiausiai remiasi ir tokia sąvoka kaip „kario g a r b e“, baltų kalbose savime susijusi su „žodžiu“: plg. veiksmazodžio liet. *gerbti* prūsišką giminaitį *gerbt* reikšmė ‘k a l b e t i’.⁶ Savo ruožtu Kijevo Rusios kūrime dalyvavusių „variagų“ arba, lietuviškai, „varingų“ (sen. skand. Nom. pl. *vaeringi*) pavadinimas, kaip priimta manyti, padarytas iš sen. skandinavų žodžio *var* ‘priesaika’. „Sulig šia hipoteze, žodis *vaeringi* visų pirma žymėjo ištikimybės priesaiką surištų karių (...) būrį“.⁷ Visiškai panašiai jau Vedų laikų Indijoje slapotos karių draugijos ar būriai vadinti vardu *ved. vrātya-*, padarytu, regis, iš daiktavardžio *vrata-* ‘(dievų) priesakas’ arba ‘(pasekėjų) įžadas, priesaika’,⁸ galiausiai netgi giminingo skandinaviškajam *var* (taip pat plg. liet. *vardas* bei lat. *vārds*, pr. *wirds*, vok. *Wort*, angl. *word* ir kt. reikšmė ‘žodis’).⁹

Kario gyvenime žodžio ir aplinkybių sankirta dažnai itin griežta, suvirš, pats kario gyvenimas yra mažne nuolatinė sankirta su aplinkybėmis, kaip tik todėl žodžio, priesaikos, ištikimybės vaidmuo čia toks ryškus. Kariui žodis – tai iš esmės vienintelis atspirties taškas, į kurį (viduje) galima atsiremti, kai aplinkui viskas taip laikina, trupu, pasmerkta nuolatinei žūties grėsmei. Kariui žodis – šventa. Šia prasme karys – tai iš tikrųjų „Don Kichotas profesionalas“. Tačiau neteisinga būtų manyti, jog tik kariai senovėje buvo „kvailučiai“. Ir Meksikos magams „senais laikais žodis buvo nepaprastai galingas veiksnys“.¹⁰ Ir senosios Indijos išminčių „žodis buvo laikomas šventu – tai būdingas Rig Vedo arijų kultūros bruožas“.¹¹ Be to, „požiūris į Žodį kaip aukščiau-

sią kūrybinę galią, pajėgią sukurti kosmosą, sieja ši poetinį paminklą su senąja graikų, germanų, keltų bei kitų indoeuropiečių tautų poezija“.¹² Mat „žodis (...) sujungia dieviškąją, dangiškąją sritį su žmogiškąja, žemiškąja. Indoeuropiečių formulė Mintis – Žodis – Veiksmas tiksliausiai apibūdina šią padėtį. Žodis, visų pirma poetinis, įkūnija žmogaus mintį, kuri savaime priklauso dievų pasauliui (Dievo Žodis → žmogaus mintis)“.¹³ Taigi ypatingas dėmesys žodžiui bei atitinkamas „kvailumas“ apskritai būdingas senajai „mito-poetinei“ tradicijai. Suvirš, panašu, jog kaip tik čia ir slypi šios rūšies „kvailumo“ šaknys. Ne be reikalo tad rusų liaudies pasakų apie Jonelį kvailėlį (*Ivan-durak*) pagrindu padaryta „rekonstrukcija leidžia tvirtinti, kad Jonelis kvailėlis įkūnija pirmąją, maginę juridinę (t.y. žynio – D. R.), funkciją, susijusią, griežtai kalbant, ne su veiksmu, o su žodžiu (bei mintimi) (...). Prie pasakų kvailelio kaip poeto temos plg. ir airių *drui* ‘druidas’ bei *druth* ‘kvailys’ (daugiskaitoje šiedu žodžiai tiesiog sutampa)“.¹⁴

Čia, regis, tiks pastebėti, jog airiškojo *druth* ‘kvailys, nevykėlis, juokdarys’ giminaitis velsiečių kalboje „*drud* reiškia ne tik ‘juokdarys’, bet ir ‘narsus, smarkus’, o galų *drutos* – ‘galingas, narsus“.¹⁵ Kita vertus, airių *drui* ‘druidas’, kaip ir tos pačios reikšmės jo pirmtakas senovės keltų **drui(d)s* (tiksliau, pirmasis šio sudurtinio žodžio dėmuo), yra bendrašaknis su liet. *drūtas*.¹⁶ Tos pat šaknies ir gotų *triggws* ‘i š t i k i m a s’,¹⁷ angl. *true* ‘tikras, i š t i k i m a s’ bei pan. (gal plg. ir lot. *dūrus* ‘drūtas, tvirtas, (pa)tvarus’). Tos pat kilmės galiausiai ir liet. *doras*.¹⁸ Tos pačios kilmės, pasirodo, yra ir rus. *durj* ‘kvailiojimas, kvailumas’, *durnoi* ‘kvailas, nevykęs’¹⁹ bei *durak* ‘kvailys’. Taigi kas tikrai *doras*, tas ir „*durnas*“. Beje, liet. *durnas*, *durnius*, kaip ir *dūras* ‘kvailumas’ bei 2 *dūrinti* ‘kvailinti, mulkinti // prarasti protą’ (LKŽ II 901), laikomi slavizmais, tačiau minėti slavų (rusų) kalbų žodžiai savaime yra vienos šaknies su liet. 1 *dūrinti* ‘eiti akis į žemę įdūrus, dūlinti’²⁰ *dūra* ‘kas dūrinėja, išsižiojėlis, dilba’ (LKŽ II 896) bei pan. Plg. ir liet. *duoras* ‘apkvaitęs, kvailas, žioplas’, *duorti* ‘kvaisti, glumti’ (LKŽ II 875). Žodžiu, kaip kad airių kalboje *drui* ‘druidas’ kartu yra *druth* ‘kvailys’, taip ir lietuvių kalboje *drūtas*, *doras* – kartu *duoras*. Savo ruožtu „druidišką“, t.y. „žynišką“ prasmės atspalvį nejučia liudija liet. *dūroti* ‘būti paniurusiam, akis į žemę įbedus niūrėti, niūroti’, pvz.: „Dūronas žemyn akis įdūręs, pasikvemęs dūro, t.y. m i s l y j a, r y m o“ (LKŽ II 905).

Tačiau itin įdomu mums šiuo atveju tai, kad rus. *durnoi* ‘kvailas, nevykęs’ įprasta visų pirma sieti su tos pat šaknies lietuviškurieveiksmiu *pa-durmu* ar *pa-durmais* ‘I. įkandin, įdurmais’ (LKŽ IX 62),²¹ taip pat *durmais* ‘tuoj iš paskos, įkandin, pridurmu’ (LKŽ II 903) bei pan. Sinonimai iš *paskos* ar *pāskui* šiaip jau padaryti iš veiksmazodžio *sekti*,²² o *sekti* vėlgi reiškia ‘I. eiti, vykti

iš paskos, pridurmais’ bei apskritai ‘12. remtis, vadovautis, laikytis’ (LKŽ XII 338, 340). Taigi „*durnius*“ tiesiog etimologiškai yra tas, kas elgiasi ne šiaip pagal aplinkybes, o būtinai seka ką, t.y. remiasi ar vadovaujasi kuo (pavyzdžiui, pamokymu, priesaku, paliepimu ar pan.), kas laikosi ko (pavyzdžiui, žodžio). Turint galvoje lietuviškojo *sekti* (*seku*) atitikmenį lotynų kalboje *sequi* (*sequor*) bei iš pastarojo padarytą daiktavardį *secta* ‘elgesio, gyvenimo ar mąstymo būdas, mokymas, mokykla’ bei ‘pasekėjų draugija ar būrys’²³ (lietuviškai tiesiog **sektà*), galima būtų tarti, kad mūsų ištikimas tėvo žodžiui kvailutis yra lyg koks „sektantas“. Tiktų jį, beje, pavadinti ir kitu artimos reikšmės lotynišku žodžiu „fanatikas“ – lot. *fānaticus*, pažodžiui ‘įkvėptas, sužavėtas, pamišęs, pakvaišęs’. Kaip smarkiai nūn yra pakitusi (į neigiamą pusę) šio žodžio reikšmė, išduoda jo kilmė: lot. *fānāre* reiškia ‘(i)(pa)šventinti’, o *fānum* – stačiai ‘šventovė, šventykla’. Taigi „fanatiku“ kitados buvo tiesiog „iššventintasis“ (kaip „priimtas į sektą“), apskritai „pašventintasis“ ar net „šventasis“. Kita vertus, „kas buvo sakrališka kitose, ankstyvesnėse visuomenėse, dabar mums pasidarė poezija. Kitaip sakant, poezija yra moderni sakrališkumo forma“.²⁴ Savo ruožtu visi ką tik minėti lotyniški žodžiai galiausiai kyla iš lotynų kalbos veiksmazodžio *fāri* ‘kalbėti, byloti, pasakoti, pranašauti, (ap)dainuoti’²⁵ taigi nedviprasmiškai syja su „poezija“, būtent su „(šventu) žodžiu“ ir gali žymėti tiek pasekėjo šventą i š t i k i m y b ė ž o d ž i u i, tiek ir „poeto“ – senovės dainiaus, pranašo, žynio – šventą įkvėpimą bei su juo susijusį ypatingą pasitikėjimą, t i k ė j i m ą ž o d ž i u. „Kvailutis–poetas–fanatikas“ yra tad „žodžio fanas“ visomis įmanomomis prasmėmis.

Nesunku pastebėti, jog žodžiai *ištikimybė* bei *tikėjimas* yra bendrašakniai, taigi savaime mena ir jais žymių sąvokų giminybę. Taip pat tarpusavy bendrašakniai rus. *vernostj* ‘ištikimybė’ bei *vera* ‘tikėjimas’, o gr. *pistis* apskritai reiškia ir ‘ištikimybė’, ir ‘tikėjimas’. Beje, rus. *vera*, kaip manoma, giminiaujasi su mums jau pažįstamu sen. skandinavų *var* ‘priesaika, įžadas, (duotas) žodis’²⁶ iš kurio padarytas „varingių“ vardas. Taigi „varingiai“ šia prasme – tai „ištikimieji (kariai)“ arba tiesiog „tikintieji (kariai)“ (neprošal prisiminti, jog ir senosios graikų kalbos žodis *ekklēsia*, kuriuo vėliau pasivadino krikščionių bažnyčia, visų pirma reiškė laisvų, ginklų nešioti galinčių piliečių susirinkimą ar sueigą). Su karišku „kautynių išiučiu“, beje, galima sieti ir lot. *fānaticus* reikšmę ‘pamišęs, pakvaišęs’. Panašiai „durniaus“ bendrašaknis gr. *thūros* reiškia ‘smarkus, pasiutęs, nežabotas’.²⁷ Pagaliau ir liet. *pa-durmais* turi reikšmę ‘3. veržliai, smarkiai, staigiai’ (LKŽ IX 62). Tos pat šaknies, regis, bus ir „*furoras*“ – lot. *furor* ‘pasiutimas, pamišimas, beprotybė’.²⁸ Šia prasme „būdingas gr. *menos* reikšmių rinkinys – ‘jėga, gaja, gyvybė, arša, įsiūtis,

siela, mintis' ir pan. Būtent apie šventą (žmonėms tenkantį kaip 'Dievo dovana') įsiūtį (*mania*) kalba Sokratas Platono „Fedre“: (...) 'didžiausias mums gėris kyla iš įsiūčio'; plg. ir poeto sielą apimantį įkvėpimą bei įsiūtį, kurie priverčia jį išreikšti savo susižavėjimą žodžiais, dainomis ir pan.²⁹ Įdomu, kad graikų kalbos žodžiai *menos* bei *mania* 'beprotybė, pamišimas, įsiūtis, įkvėpimas, susižavėjimas', būtent „manija“, yra vienos šaknies su skr. *manas* – 'protas, sąmonė, dvasia, mintis',³⁰ lot. *mens* (kilm. *mentis*) 'protas, mintis', angl. *mind* 'protas, omenis', taip pat liet. *manyti*, *manas* = *mana* 'mintis' (LKŽ VII 819), *menta* 'dvasia; sąmonė; protas' (LKŽ VIII 17), *mintis*, *išmintis* bei kt.

Reikalas čia tas, kad be-protybės sąlyga, šiaip ar taip, yra būtent protas, „proto turėjimas“, taip sakant, – kaip kad, pavyzdžiui, neįmanoma „išeiti iš proto“ prieš tai jame nebuvus. Panašiai, beje, tam tikrą minties viršijimą, peržengimą, „iš-ėjimą iš minties“ mena iš-mintis. „Tačiau neprotingumas, – anot Platono, – esti dviejų rūšių: pašėlimas ir nemokšiškumas“ (Timajas 86. b).³¹ Iš tikrųjų žmogaus beprotybė – tai anaip tol ne šiaip sau neišsivystęs protas, kaip kad gyvulio. Gyvulis, gyvūnas kaip tik gali būti puikus prisitaikymo prie aplinkos – t.y. „sveiko proto“ – pavyzdys. Beprotybė – ne paprasta „proto stoka“, o veikiau tam tikras ypatingas „proto perteklius“. Tokią padėtį gana vykusiai apibūdina lietuviškas priežodis: „Iš didelio rašto išėjo iš krašto.“ Be-protybe laikant tikrovės neatitinkančių minčių bei vaizdinių įsiviešpatavimą sąmonėje, pati tokia galimybė liudija vaizduotės, būtent vidinio pasaulio, v i d i n i s t i k r o v ė s persvarą prieš aplinkinį pasaulį, prieš išorinę tikrovę. Juk etimologiškai, A. J. Greimo žodžiais, „tikrovė yra tikrai tai, kuotikima“.³² „Bepročio“ ar „kvailučio“ pasaulis tarsi išvirkščias: jo tikrovės jausmas remiasi ne tiek aplinkos daiktų jusliniu patyrimu, kiek protą užvaldžiusiu – įtikėtu – vaizdiniu, mintimi, prasme (galiausiai būtent ž o d ž i u). Semiotikos terminais kalbant, tikrovės, tikroviškumo, tikrumo laidas bei rodiklis čia – ne signifikantas, bet signifikatas. Kitaip sakant, nebe daiktas čia lemia vaizdinį, mintį, prasmę, kaip kad „sveiko proto“ atveju, bet pati protą užvaldžiusi, įkvėpusi, valingai ar nevalingai įtikėta prasmė, pati mintis nulemia atitinkamą tikrovės vertinimą, atitinkamą santykį su daiktais bei žmonėmis ir, vadinas, atitinkamą elgesį („bepročio akimis“ tai, beje, teisinga ir „sveikam protui“, mat ir „sveikas protas“ galiausiai tėra viena iš daugelio galimų pasaulėjautų bei pasaulėžiūrų, įsiviešpatavusi sąmonėje, – ne daugiau). Griežtai kalbant, čia būtent m i n t i s l e m i a d a i k t ā. Apskritai tikėti žodžiu, mintimi, prasme ar atitinkamu vaizdiniu – tai laikyti jį tikresniu už permainingas bei atsitiktines jo atžvilgiu aplinkybes. Šitoks tikėjimas ir yra bet kokios ištikimybės, bet kokio patikimumo pa-

matas. Suvirš, tam tikro vaizdinio ar prasmės, tam tikros vidinės tikrovės persvara prieš išorines aplinkybes bendru atveju ir yra tai, ką paprastai vadiname tikėjimu. Be to, kaip tik (pasi)tikėjimas viduje, sieloje, prote gimusiu vaizdiniu ar mintimi yra ir bet kokios kūrybos, kūrybos kaip tokios laidas. Kūryboje išties būtent „mintis lemia daiktą“. Panašiai tik daigo „ištikimybės sėklai“ dėka iš žemės, iš „beformės materijos“ užauga, „susuiformuoja“ atitinkamas augalas. Šiuo požiūriu aplinkybių valdomas, aplinkybėms pasiduodantis „sveikas protas“ iš esmės teliudija proto bejėgiškumą, nepakankumą, būtent „proto stoką“, todėl paties proto, sąmonės, dvasios atžvilgiu kaip tik jis, „sveikas protas“, yra tikroji „be-protybė“.

Taigi ne „sveikas protas“ su išmintimi stovi vienoje pusėje prieš beprotybę kitoje, bet išmintis su beprotybe vienoje – prieš „sveiką protą“ kitoje. Kitaip sakant, išmintis ir beprotybė – tikros seserys (tai ne naujiena). Vienintelis skirtumas tarp tikros beprotybės ir tikro tikėjimo, tikros išminties bei tikros kūrybos, matyt, yra tas, kad beprotybė yra būtent pa-mišimas, t.y. minčių su-maištis, o tikėjimas, išmintis, kūryba bei dvasinis gyvenimas apskritai – tai tam tikros aukštesnės Prasmės augi(ni)mas šioje sumaištyje nelyginant daigo iš sėklos dygimas žemėje („sveikas protas“ šiuo požiūriu yra lyg koks dirvos grūdodas, išties savaip apsaugantis nuo „po-žemių beprotybės“, tačiau užkertantis kelią ir gyvai iš-minčiai). Galėtume netgi tarti, jog išmintis bei iš minties kylanti kūryba apskritai – tai tiesiog pažabota, tikslui pajungta beprotybė.³³ Šiaip ar taip, abiejų lemiama ypatybė – būtent prasmės, minties, „idėjos“, dvasios pirmenybė prieš tiesioginę juslinę tikrovę, esmiškai „idealizmo“ pirmenybė prieš lėkštą, tuščiaavidurę, bergždžią buitį. Gan iškalbingas maldininko anonimo prisipažinimas: „Kai persmelkia stiprus šaltis, suskantu melstis uoliau ir greitai visas sušyly. Jei pradeda kamuoti alkis, imu dažniau šaukti Jėzaus Kristaus vardą ir pamirštu, jog norėjau valgyt. Kai sunegaluojau, ima mausti nugarą ir kojas, tuomet sutelkiu visą dėmesį į maldą ir nebepastebiu skausmų (...). Pasidariau lyg koks p u s p r o t i s, niekas man nebekelia rūpesčio, niekas nebedomina, rodos, nieko šiame pasaulyje nebepaisyčiau, atsiskirčiau ir būčiau sau vienas“.³⁴

Toks ypatingas dėmesys žodžiui (maldai), prasmei, vidinei tikrovei išties padaro žmogų santykinai „aklą“ išorinėms aplinkybėms. Žmogus būna susitelkęs savyje, mažne visą jo dėmesį paglemžia vidinio pasaulio reiškiniai, todėl suprantama, kad išoriniam pasauliui dėmesio savaime tenka kur kas mažiau nei išvien išorėn atsigrėžusio „sveiko proto“ atveju. Kaip tik todėl itin didelis susikaupimas dažnai primena išsiblaškimą. Pasitelkime kambario įvaizdį. Jei viduje nedegame šviesos, kambaryje tamsiau, užtat geriau matyti visa, kas už

lango, lauke. Trumpai drūtai, „kai prieš save regime šviesą, patys esame tamsoje“.³⁵ Ir atvirkščiai: viduje įžiebus šviesą, kambarys nušvinta, tačiau kur kas sunkiau ką nors beįžiūrėti už lango. Panašiai ir su dėmesiu: norėdami geriau matyti vidų, mes kartu prarandame, paaukojame bent dalį išorinio ryškumo. Taip vidinis, dvasinis nušvitimas gali pasireikšti kaip išorinis aptemimas, kaip paastrėjęs išorinio pasaulio „tamsos“ pojūtis, o vidinis praregėjimas – kaip santykinis apakimas išoriniam pasauliui. Tarsi vieną akį apgrėžus vidun ir išorę užtat beregint tik viena akimi, tik puse dėmesio. Toks „vienaakis“ kasdienybėje ir atrodytų nelyginant pus-protis, o visiškai „aklas“ – tiesiog be-protis. Ne be reikalo „neregystė, aklumas, akli sėniai dažnai įkūnija išmintį, vidinę šviesą ir vidinį regėjimą, todėl aiškiaregiai (...) dažniausiai akli“.³⁶ Aklas, kaip žinia, buvo ir pusiau mitinis senovės graikų išminčius poetas, „poezijos tėvas“ Homeras. Taip pat verta prisiminti karių, poetų, žynių bei visokeriopo kvaitulio, pakvaišimo dievą germanų Odiną, kuris ir pats „atidavė savo akį milžinui Mimirui už išmintį, slypinčią jo midaus šaltinyje“.³⁷ Kitaip sakant, „Odinas paprašė Mimiro gurkšnio išminties ir atidavė už tai savo akį. Todėl Odinas – vienaakis“, savo ruožtu „Odinas – išminčius (...)“. Odinas – šamanas, pranašautojas, jam priklauso 'poezijos medus'.³⁸ Vertas dėmesio ir pats Mimiro vardas. Mat jis, pasirodo, etimologiškai „syja su lot. *memor* 'atmintis', gr. *mermeridzō* 'at(si)menu', sen. iran. *mimira* 'atmintis'".³⁹ Be to, visi šie žodžiai kartu su lot. *meminī* 'atsimenu' yra giminingi lietuviškiems *mintis*, *at-mintis*, *iš-mintis* bei kt.⁴⁰ Taigi vieną savo akį Odinas atidavė būtent Išminčiai, Atminčiai, Minčiai. Reikia pastebėti, jog atmintis išties yra minties, o kartu ir išminties sąlyga bei pagrindas. Atmintis – tai tiesiog pati vidinio pasaulio „terpė“, pati toji dirva, kurioje tarpsta bei gyvuoja kad ir kokios mintys bei vaizdiniai, esmiškai pats „vidinis pasaulis“ kaip toks. Plg. šia prasme vokiečių kalbos žodžius *Erinnerung* 'prisiminimas, at(si)minimas' bei (*sich*)*erinnern* 'pri(si)minti', padarytus iš būdvardžio *inner* 'vidinis' (galiausiai – iš prielinksnio *in* 'į, in') ir todėl pažodžiui reiškiančius maždaug „įsividinimas“ ar „vidinimasis“ bei „įsividinti“ ar „eiti vidun“, „vidintis“, „vidėti“ (plg. „poetinio sutapimo“ dėka ir liet. **vydėti*, lat. *vidēt*, *viedēt* 'regėti' bei *vieds* 'išmintingas', rus. *videtj* 'regėti' bei *vedatj* 'žinoti', skr. *veda* 'žino', *vidyā* 'žynystė, išmintis' ir pan). Beje, visiškai taip pat graikų kalboje padarytas žodis „ezoterinis“, gr. *esōterikos*, pažodžiui būtent 'vidinis': iš gr. *esō*=*eisō* 'viduje, vidun' ir galiausiai iš atitinkamo prielinksnio *eis* 'į, in'.⁴¹ Iš to paties Mimiro šaltinio tad ir visa „ezoterika“.

Atmintis – kartu ir ištikimybės žodžiui, apskritai žodžio laidas. Nepamirškime, jog visa senoji dvasinė, ar „mito-poetinė“, tradicija buvo žodinė, iš esmės „ezote-

rinė“, kadangi vidinė, perduodama iš lūpų į lūpas ir saugoma būtent pašvęstųjų („poetų“, žynių) a t m i n t y j e (įdomus šia prasme vienas iš Odino vardų: sen. skand. *Gautr*, pažodžiui 'Pašvęstasis'⁴² – įmanoma, beje, su šiuo žodžiu sieti ir minėtų gotų vardą, got. (Nom. sg.) **gutaz*,⁴³ atitinkamai suprantant juos laikius save „pašvęstaisiais“ ar stačiai „fanatikais“). Atmintimi pagaliau remiasi bet koks vadovavimasis, sekimas (durmais), bet koks atkartojimas, net paprasčiausias mėgdžiojimas. Platono nuomone, apskritai „v i s a, k ā m e s p a s a k o m e, neišvengiamai tampa vienokiu ar kitokiu pamėgdžiojimu ir atvaizdavimu“ (Kritijas 107. b).⁴⁴ Netgi visa „antikinė estetikos teorija grindžiama pamėgdžiojimo (*mīmēsis*) sąvoka“.⁴⁵ Užtat šalia gr. *mīmēskō* 'pri(si)menu' išties plg. *mīmēomai* 'atkartoju, mėgdžioju, vaizduoju, vaidinu' – iš čia „mimas“, „pantomima“ bei pan. Turint galvoje pantomimos nebylumą, čia gal tiks paminėti ir lietuvių kalbos žodžius *myma* = *mimas* 'nekalbus žmogus, mēmė', *mymė* (LKŽ VIII 205) = *mēmė* 'tylus, lėtas, mažakalbis žmogus, n e v y k ė l i s, ž i o p l y s, užaušėlis', t.y. „kvailutis“, taip pat *mementi* 'neaiškiai, neištariant gerai žodžių, kalbėti, mikčioti' (LKŽ VIII 5). Čia vėl akivaizdus ypatingas santykis su žodžiu, kalba, juolab plg. hetitų *memmāi* tiesiog reikšme 's a k o' (giminišką su lot. *meminī* 'atsimenu' bei kt.).⁴⁶ Savo ruožtu Jonelis kvailėlis kaip mitinis žynys poetas „pasižymi ypatinga d e f o r m u o t a k a l b a, jam taip pat būdinga kalbėti 'nesąmones', 'paikystes', 'prasimanymus' ir pan.“⁴⁷ Tai užuomina į senajai indoeuropiečių dvasinei tradicijai būdingą „poetinę kalbą“, kuri neretai nuo kasdienės kalbos skyrėsi ne tik ypatingomis, „ezoteriškoms“ įprastų žodžių prasmėmis, bet ir pačiu žodynu, pačia leksika, kartais tiesiog dirbtine ar pusiau dirbtine, todėl nepašvęstiesiems paprastai visai nesuprantama.⁴⁸ Kita vertus, neaiški, nesuprantama kalba prasmės perdavimo požiūriu yra tarsi tyla, todėl žmonių dažnai prilyginama paprasčiausiam nebylumui.⁴⁹ Plg. ir liet. *maumentis* 'neaiškiai, niekus kalbėti' (LKŽ VII 938), *maumas* '3. kas neaiškiai kalba', o kartu ir apskritai '2. tylus, nekalbus žmogus; tylenis' (LKŽ VII 937). Turint galvoje būtent šitaip nepašvęstųjų girdimą „poetinę“ ar „šventąją“ žynių kalbą, plg. sanskrito *mauna* 'tylėjimas', *maunin* 'tylintis', tačiau *muni(s)* 'nušvitęs žmogus, išminčius, šventasis' (beje, vienas iš budizmo pradininko Buddho vardų yra kaip tik skr. *Śākhya-muni(s)*, paprastai verčiamas kaip 'Šakhjo (giminės) išminčius'). Panašiai ir mūsų doras duoras „durnius“ gali būti kaip tik *dūras* 'tylus, nekalbus' (LKŽ II 897).

Pagaliau įsidėmėtina, jog liet. *mimti* reiškia 'darytis užsimiegojusiam' (LKŽ VIII 206). Savo ruožtu Mimiras apsireiškė Odinui būtent sapne.⁵⁰ Kartu liet. *sapnas*, šiuo žodžiu apibūdinant žmogų, gali reikšti ir '4. kas menkos nuovokos, užuomarša, išsiblaškėlis' (t.y.

savo mintyse it sapne paskendęs ir pasauliui „apakęs“ kvailutis), ir ‘5. kas paisto niekus’ (LKŽ XII 144). Plg. ir *sapnuoti* reikšmę ‘2. niekus, neteisybę kalbėti, svaičioti // be pamato teigti, prasimanyti’ (LKŽ XII 147), t.y. mementi, maumenti arba, ypatingu atveju, kalbėti „poetines nesąmones.“ Savo ruožtu *sapnuotojas* – tai tas, ‘3. kas sapnuoja pranašingus sapnus, aiškiaregys’ (LKŽ XII 149). Sapnai apskritai yra itin įtaigi vidinio – iš dalies nesąmoningo, „pa-sąmoninio“, iš dalies „ant-sąmoninio“, dvasinio – pasaulio apraiška. Galima būtų tarti, jog vidinis ar dvasinis, dvasių pasaulis kaip toks – tai tiesiog „sapnų karalystė“, priskiriant jai ir svajones (plg. lat. *sapnis*, skr. *svapna(s)*, angl. *dream* bei kt., reiškiančius tiek ‘sapnas’, tiek ‘svajonė’), ir vaizduotę, o galiausiai ir pačias mintis kaip savotiškus „vaizduotės krešulius“ – plg. tarptautinio žodžio *idėja* kilmę iš gr. *idea*, pažodžiui ‘įvaizdis, vaizdinys, (at)vaizdas, vaidulas’ (beje, tai netgi tos pačios šaknies žodžiai). Šia prasme užsisapnavęs kvailutis išties yra „idealistas“ (tos pat kilmės galiausiai ir „idiotas“ – kaip čia neprisiminti Dostojevskio?). Užtat „Pitagoras (...) tikėjo, kad užmigusi siela išsilaisvina iš kūno, savo kapo, ir, verždamasi aukštyn, tampa pajėgi išvysti aukštesnes būtybes bei su jomis bendrauti. Toks tradicinis mistinis sapno suvokimas glaudžiai syja su orfikų doktrinomis ir kyla iš Egipto, kur buvo tikima, jog žmogaus dvasinis antrininkas *ba* miego, kaip ir mirties, metu paliekas kūną. Panaši Platono idėja (...) buvo išplėtota neoplatonikų, iš pastarųjų perimta gnostikų ir taip per renesanso okultistus pasiekė šio amžiaus teosofus bei mistikus (...). Artemidoras iš Efeso rašė, kad ‘sapnai bei regėjimai žmonėms siunčiami kaip pamokymai, turintys paskatinti jų vystymąsi’ (...). Žydų pareiga buvo vykdyti Dievo valią, išreikštą Dievo įkvėptuose įstatymuose, papildytuose pranašų regėjimais bei sapnais: ‘Jeigu tarp jūsų yra pranašas, Aš, Viešpats, leisiu jam pažinti Save regėjime; Aš kalbėsiu su juo sapne (...). Sapne, nakties regėjime, kai įmygis apima žmones, ir jie miega patale, tuomet Jis atveria žmonių ausis ir duoda nurodymus’ (Jobo 33, 15–17)“.⁵¹ Indijoje „sapno būseną buvo laikoma (...) potencialia sąmonės sritimi, kurios priemonėmis galima suvokti, perprasti ir galiausiai peržengti realybės iliuziją“.⁵² Apskritai „senajame pasaulyje buvo paplitęs įsitikinimas, jog Dievą patirti žmogui sapne lengviau nei, pavyzdžiui, regėjime nemiegant (...). Mat sapne, įprastam jusliniam suvokimui apmašus, žmonės tampa Dievui atviresni ir priima regėjimą lengviau, mažiau rizikuodami savo tikrovės jausmu.“⁵³ Panašiai ir gyvenime „Dievo pagalba“ ar „Apvaizda“ gali priminti sapną – štai lietuviškas palyginimas: „Dabar man viskas eina kaip per sapną (labai gerai)“.⁵⁴ Nes, kaip sakoma, „durnam ir Dievas laimę duoda“.⁵⁵

Apibendrinant tokio ypatingo kvailumo bruožus, galima būtų pasakyti, jog „šiame kelyje žmogus peržengia bet kokio ‘dėsningo’ empirinio patyrimo (bei žinojimo) ribas, sąmoningai ar nesąmoningai pasirenka neapibrėžtumą, kliaudamasis nebe gyvenimo ‘dėsniais’ ar ‘įstatymais’, bet aukštesne pasaulio Prasme bei pirmapradžiu savo giminingumu jai, pagaliau savo sugebėjimu įžvelgti šią Prasmę ir sulig ja kreipti savo elgesį, kurio tokiu atveju jau nebegalima paaiškinti ‘žemo’ gyvenimo poreikiais bei imperatyvais. Suprantama, šitoks ‘dėsnių’ ar ‘įstatymų’ peržengimas susijęs su didele rizika ir pateisinamas tik tuomet, kai tai daroma vardan kažkokio Nepaprasto Tikslų – jis toks ir yra kaip tik todėl, kad stovi už bei virš visų tų tikslų, kuriems pasiekti kolektyvas renkasi visiškai apibrėžtas tipiškas (standartines) schemas. Nepaprasto Tikslų siekis gi reikalauja naujo, netikėto, nestandartiško sprendimo, be to, būtinai prieštaraujančio žinomoms schemoms (o ne jas tik „patobulinčio“, išrutuliojančio). Nepaprastam Tikslui pasiekti reikia ne kolektyvo, kuris dėl socialinio stabilumo ir atitinkamų savo nuostatų tiesiog negali nesiorientuoti į bendras, dėsningas (bent jau turinčias precedentą), institucionalizuotas bei tipiškas taisykles, bet ypatingo, ne tokio kaip visi, iš kolektyvo išsiskiriančio personažo (‘herojaus’), paprastai esančio anapus visuomenės (arba bent jau pakankamai atitrūkusio nuo jos) ir pasižyminčio ypatingu elgesiu bei ypatinga sąmonės sąranga (...). Šitoks kitoniškas elgesys paprastai ir suvokiamas kaip sveiko proto požiūriu niekaip nepateisinamas normos pažeidimas“.⁵⁶ „Kaip tik dėl to mes taip dažnai matome didžius, gamtos apdovanotus žmones žūstant dėl tokių kliūčių, kurias mažas žmogus visai lengvai įveikia, tad sveika vidutinybė labai greitai apdovanotąjį paskelbia esant psichopatu“.⁵⁷ Pagaliau ir senosios graikų kalbos žodis *idiōtēs* visų pirma reiškė tiesiog ‘ypatingas, iš kitų išsiskiriantis, ne toks kaip visi žmogus, ypata’, iš čia reikšmė ‘atskiras, privatus asmuo, asmenybė’, ir tik paskui (matyt, „tokių kaip visi“ įtaikoje) – ‘nenormalus, mulkis, neišmanėlis’.

2. Nepaprastas kvailučio Tikslas

Priėjome pagrindinį klausimą: kas gi tai per Nepaprastas Tikslas – sąmoningas ar nesąmoningas, neįsąmonintas, bet užvaldęs sielą kaip neapsakomas širdies Ilgesys, kaip šviesiausia, skaudžiausia Svajonė, – kuris priverčia žmogų „peržengti gyvenimo dėsnius“, atsidurti „anapus visuomenės“, paminti „sveiką protą“ ir tikėti bei kliautis visokiais „sapnais“, nepaisyti aplinkybių bei vadinamosios realybės apskritai, pagaliau „kalbėti nesąmones“ bei pavirsti „mėme“ aplinkinių akyse, „durneliu“, „kvailučiu“ ar net „psichopatu“ ir „idiotu“? Kaip tik šis klausimas vėl grąžina mus prie

mūsų pasakos, kurios būdingą pasakoms *l a i m i n g ą* pabaigą, būtent paskutinį sakinį šiaip jau galima ir laikyti atsakymu. Tačiau norint tokioje „paprastoje“ pasakoje rasti atsakymą į tokį Nepaprastą Klausimą, reikia kiek netikėtai, „nepaprastai“ – iš esmės „ezoteriškai“ – pažvelgti ir į pačią pasaką (kaip kad, be abejo, mūsų vietoje ir pasielgtų tikras „kvailutis“).

Visų pirma turėkime galvoje tai, kad, pavyzdžiui, senajame indų Rig Vede „netgi visai neantropomorfiškos dievybės, tokios kaip Dangus ir Žemė, tam tikruose kontekstuose įgauna antropomorfinius požymius. Tokiu būdu jodvi simbolizuoja vyriškąjį ir moteriškąjį pradus: Dangus – tėvas, Žemė – motina“.⁵⁸ Galima pridurti, jog Rig Vede ‘Dangu’ šiuo atveju žymi žodis *Dyaus*, kuris yra ne kas kita kaip graikiškojo *Dzeus*, lotyniškųjų *Deus* bei *Divus*, germaniškojo *Tiwaz*, latviškojo *Dievs*, lietuviškojo *Dievas* bei kt. etimologinis atitikmuo. Mat apskritai „vyriausiasis indoeuropiečių dievas buvo *Dievas*. Po krikšto šiuo žodžiu imta vadinti krikščionių Dievą (...). Vardas *Dievas*, prancūzų kalbininko A. Mejė (Meillet) teigimu, yra indoeuropietiškas par excellence, nes to žodžio šaknis randama beveik kiekvienoje indoeuropiečių kalboje (...). Jo vardo reikšmė siejasi su dangumi ir dangaus šviesa (...). Dievas buvo dangaus šviesos dievas“.⁵⁹ Taip pat visur nuo seno *D i e v a s* yra *T ė v a s*: plg. „sen. ind. *Dyaus pitā*, gr. (šauksm.) *Zeu pater*, lot. *Jūpiter, Diēspiter*“⁶⁰ ir kt., pažodžiui ‘Dievas Tėvas’.

Kita vertus, lietuviškas senelės sinonimas *močiutė*, kaip ir *motulė*, o kartu ir *motina*, ir apskritai *moteris* bei lot. *māter* ‘motina’ yra vienos šaknies su lot. *māteria* ‘materija’ (iš esmės „motinija“ ar net „moterija“). Tai gi *močiutė*, *motina*, *moteris* pačios kalbos dėka nedviprasmiškai atstovauja „materialiam pasauliui“, būtent „žemei“. Tos pat šaknies, pavyzdžiui, yra senovės graikų žemės deivės Demetros vardas, gr. *Dē-mētēr* – iš gr. *mētēr* ar *matēr* ‘motina’, pažodžiui maždaug ‘Didžioji Motina’ ar tiesiog ‘Motulė’, ‘Močiutė’ (plg. semantiškai angl. *grand-mother*, pranc. *grand-mère* ‘senelė’, pažodžiui būtent ‘didžioji motina’). Be to, Demetra, kaip ir būdinga žemei, yra derlingumo deivė, apskritai visokeriopų žemiškų gėrybių šaltinis.

Taigi mūsų pasakos mitopoetinis provaizdis arba pamatinis archetipas galėtų būti maždaug toks: Dievas leidžia (išvaro?) žmogų iš dangaus (iš Dausų, Rojaus) žemėn arba, kitaip sakant, siunčia žmogaus sielą iš grynai dvasinės tikrovės gimti, įsikūnyti materialiam pasaulyje, kur tas pelno vienokių ar kitokių žemiškų, materialinių gėrybių, „senelės dovanų“. Tačiau grįždamas „pas tėvą“ jis jas praranda. Čia visų pirma galime įžvelgti užuominą į mirtį, kurios akivaizdoje visi mes galiausiai liekame kvailiais. Tačiau mūsų pasaka mena ir kažką daugiau. Mat kvailutis praranda senelės dovanas ne be-

sąlygiškai, kaip kad būtų paprasčiausiai mirštant, o (kaip) tik todėl, kad beatodairiškai klauso tėvo žodžių, kuriuos supranta tiesiog kaip įsakymus (nelyginant „Dešimt Dievo įsakymų“): „Visa kaip į s a k y t a padariau!“ Todėl tokiam „sugrįžimui pas Tėvą“ veikiau tiktų prilyginti dvasinį gyvenimą, dvasinį kelią dar žemėje, paprastai prasidedantį „dvasios tėvo“ atliekamu išventinimu ir susijusį su išbandymais bei netektimis arba net išankstiniu, sąmoningu žemiško turto išsižadėjimu vardan dvasinio išsivadavimo ar sielos išganymo. Tačiau abi šiodvi „sugrįžimo pas Tėvą“ sampratos anaipol neprieštarauja viena kitai: mirtį galima suprasti kaip „priverstinę dvasinę kelionę“, o dvasinį gyvenimą – kaip „mirtį šiam pasauliui“. Dėl „mirties“ ir „dvasios“ sąvokų ryšio apskritai plg. bendrašaknius liet. *dvasia* ir *dvėsti*. Šiuo požiūriu, „įveikęs m i r t i e s virsmą žmogus, vis labiau skaisčėdamas, kyla į d v a s i n ė būtį. Šiame tarpsnyje jis eina į savo esmę, dievop“⁶¹ t.y. vidun „pas Tėvą“.

Pagaliau yra dar viena galimybė apjungti abi „kelionės pas Tėvą“ sampratas, „mirties“ bei „dvasinio gyvenimo“ vaizdinius – tai vadinamoji reinkarnacija, kuriai užuominą suteikia vėlgi pati mūsų pasaka, kiekvieną kvailučio išvyką pas senelę pradėdama žodžiais „kitą dieną“ – turint galvoje žinomą nakties–mirties bei dienos–gyvenimo simbolinį tapatinimą. Pavyzdžiui, A. J. Greimui atrodo savaime suprantamas „žmogaus gyvenimo tėkmės palyginimas su dienos–nakties ciklu. Šį palyginimą tęsiant, galima sakyti, kad mirtis – miegas“. Panašiai ir lietuvių vėlių vedlys ar sielų (iš)ganytojas „Sovijus po kiekvienos nakties, t.y. po laidotuvių ir mirties, pabunda ir grįžta į ankstesnį savo būvį. Miego ir mirties paralelizmas galioja ir toliau: pastoviam budėjimo ir miegojimo ciklui atitinka Sovijaus kelionės iš gyvenimo į mirtį ir iš mirties atgal į gyvenimą“.⁶² Apskritai „mėginimas mokymus apie sielų keliavimą vertinti kaip indų ar graikų filosofines spekuliacijas nėra pagrįstas. Pirmoji senovės tauta, neabejotinai tikėjusi sielų keliavimu, – senieji egiptiečiai.“ Kartu „reinkarnaciją atmena (...) keltų didvyriai. Jie, Diodoro liudijimu, tikėję, kad jų sielos po tam tikro laiko vėl grįžta į gyvenimą, tačiau jau kituose kūnuose (...). O Vincetas Kadlubekas mini jotvingių tikėjimą pomirtiniu persikūnijimu į kitus kūnus“⁶³ taigi tokių pažiūrų atspindžiai ir lietuvių pasakose visiškai įmanomi. Beje, reinkarnacijos ir vienkartinio, galutinio Išganymo ar Iš(si)vadavimo vaizdiniai anaipol nebūtinai turi vienas kitam prieštarauti (juolab kad ir ankstyvoji krikščionybė nebuvo griežtai nusistačiusi šiuo klausimu). Reinkarnacijos užuominų nesunkiai galime aptikti, pavyzdžiui, skaisytyklos įvaizdyje. „Skaistytyklos schemoje sielos augimas pasižymi kylančia (...) patirčių seka, kurioje kančia ir pasiaukojimas yra pagrindiniai vystymosi

veiksniai. Galima įvairiai įsivaizduoti tokį asmenybės augimą, ir vienas iš būdų kaip tik yra reinkarnacija“. ⁶⁴ Lietuvoje taip pat manyta, jog „sielos, kurios patenka į skaistykla, klajoja po visą pasaulį (...). Išgyvenusios tam tikrą laiką, grįžta į dangų“, ⁶⁵ t.y. „pas Tėvą“, kaip kad ir mūsų kvailutis. Skaistykla šiuo požiūriu yra ne kas kita kaip vienas ištisas „sugrįžimas pas Tėvą“, vienas ištisas Dvasinis Gyvenimas, nelyginant siūlas karolius veriantis, persmelkiantis daugelį žemiškų gyvenimų, nelyginant Ariadnės gija, vedanti labirinto vilkstėmis Laisvėn, nelyginant aukštyn į galutinio Išsivadavimo žiburį viršūnėje kilpomis kylantis kalnų kelias.

Pastebėkime, jog ir senelės dovanos mūsų pasakoje atitinkamai „auga“ – pradedant adatėle, menku daikteliu, ir baigiant mergeite Katriuke. Taigi pradžioje iš Dangaus išvartas žmogus žemėje pelno vos šioki toki daiktą, t.y. menką, grynai materialinę naudą. Pasakui jau aptinka šį tą gyvo – šuniuką, veršelį. Ir galiausiai jis žemėje atranda moterį – t.y. sau lygią, sąmoningą būtybę kaip aukščiausią materijos išsivystymo, kokybinio atsimumo apraišką ir vaisių. Tiesa, pradžioje ir su ja jis elgiasi gana nepagarbiai, lyg su kokiu gyvuliu („patriarchališko“ santykio atspindys?), tačiau vis dėlto ją vienintelę jam pavyksta gyvą iš tikrųjų parsivesti pas Tėvą, t.y. į dvasios valdas. „Simonas Petras tarė jiems: Tepasitraukia Marija nuo mūsų, nes moterys nėra vertos gyventi. Jėzus tarė: Štai aš imsiu jai vadovauti, kad padaryčiau ją vyru, kad jinai irgi taptų gyva dvasia, panašia į jus, vyrus. Nes kiekviena moteris, tapusi vyru, įžengs dangaus karalystėn“ (Evangelija pagal Tomą 114). ⁶⁶ Įsidėmėtinas Petro (bažnyčios?) ir Jėzaus požiūrių į moterį skirtumas! Šia prasme vadinajamą moters emancipaciją (kuri, beje, – anaipatol ne „feminizmas“) galima laikyti žmogaus (žmonijos) dvasinio augimo, apskritai sielos išsivadavimo, išsilukštinimo iš materijos socialiniu požymiu bei rodikliu. Savo ruožtu kalbant apie atskiros žmogaus (šiuo atveju vyro) dvasinį augimą, sąmoningumą, o kartu ir sielos išsivadavimo laipsnį rodytų sugebėjimas atpažinti, atskirti tikrovėje savo sąmonines projekcijas, taip sakant, savotiška „materijos dematerializacija“ (savaip, beje, atsispindi ir XX a. fizikoje, (pri)pažinusioje elementariųjų dalelių banginę prigimtį). O pagrindinė, galingiausia vyro sielos (psichikos) archetipinė projekcija, kaip tik ir lemianti jo sąmoninę priklausomybę nuo moters (kaip motinios – sąmonės atspindžio) bei verčianti jį kompensuoti šią priklausomybę moters pažeminimu, pasak C. G. Jungo, yra „anima“ – tarsi nuo jo pasprukusi ir moters pavidalu pasaulyje įsikūnijusi pati jo siela. ⁶⁷ Šia prasme Katriukę galėtume laikyti kvailučio „animos“, t.y. tiesiog jo sielos įvaizdžiu. Taigi kvailučio siela žemės skaistykloje pagaliau nuskaistėja (plg. Katriukės, Katrės, Kotrynos vardo kilmę iš gr. *katharos* ‘ty-

ras, švarus’, ⁶⁸ būtent skaitu s), ir savo žemiškųjų klajonių pabaigoje jis pagaliau atgauna, susigražina ją iš materialaus pasaulio (iš „motulės archetipo“ nelaisvės) – vaizdžiai kalbant, išvaduoja savo išsvajotąją Sapnų Karalystės Karalaitę iš gyvuliško nesąmoningumo bei patriarchališkų „sveiko proto“ prietarų bokšto. Tiesa, net ir išsilaisvinęs, susigražinęs sielą jis dar kurį laiką – kol visiškai, galutinai pareis pas Tėvą – pats to nesupranta, todėl iš įpročio elgiasi su ja ištis netikusiai: užneria ant kaklo vien žemoms aistroms bei nesąmoningam gaivalui ramdyti teskirtą „vyriškos valios“ pasaitą, valgydina visokiu šieniu ir pan. Tačiau dabar jai (o iš esmės – jam) jau padeda pats Tėvas: suvisam parsiveda Namą („į trobą“) ir pavaišina, pasotina – kaip kad Mimiras Odiną – tikru „poezijos medumi.“ Būtent: „Katriukę parsivedė į trobą ir duona su medumi pavaišino“. Beje, ir *duoną* nesunku išsiaiškinti „ezoteriškai“, palyginus ją su airių „poetinės kalbos“ žodžiais *duan* ‘aukščiausia poezijos dovana’, *dúan* ‘eilės, eilėraštis’ bei *dan* ‘poezija’ – pastarasis kaip tik siejamas su lotynų kalbos *dōnum* ‘dovana’ ⁶⁹ iš *dō* ‘duodu’: plg. liet. *duoti* ir *duona*. Taigi ne tik medus, bet ir duona gali būti suprantama kaip *dvasinio peno* metafora (plg. taip pat ir liet. *penas*, lot. *penus* ‘maisto atsargos’ bei *pānis* ‘duona’). Juolab prisimenant Paskutinę vakarienę, kur gyvas Dievo Žodis pasivertė duona ir vynu – pastarasis, beje, senąja graikų kalba *methiú*, lietuviškojo *medus* etimologinis atitikmuo. ⁷⁰

Taigi pagaliau atgavęs sielą ir dvasinio peno – duonos su medumi, midumi ar vynu – dėka atstatęs andai prarastą pirmą pradžią vidinę pilnatvę kvailutis galutinai „sugrįžta į Dangų“. „Nes kai iš dviejų padarysite vieną, išorę padarysite tokią, kaip vidų, viršų – kaip apačią, ir kai vyrą ir moterį padarysite vienu, (...) tuomet įžengsite į Karalystę“ (Evangelija pagal Tomą 22). ⁷¹ Kaip tik čia tinka prisiminti paskutinį mūsų pasakos sakinį: „Tėvas savo kvailučio dabar niekados neleidžia viešėti pas senelę“. Kitaip sakant, kvailutis galų gale pasiekia savo Nepaprastą Tikslą – išbrenda iš šios „ašarų pakalnės“ arba, kalbant budistiškai, „nutraukia reinkarnacijų grandinę“ ir pagaliau amžinai nurimsta Namie, pas Tėvą. Ir pavyksta jam tai kaip tik dėl tos pačios priežasties, dėl kurios jis yra „kvailutis“ – būtent beatodairiškos ištikimybės Tėvo Žodžiui (t.y. dvasinei, vidinei tikrovei prieš materialias, išorines aplinkybes), besąlygiško (pasi)tikėjimo Tėvo Žodžiu (Dvasia, Prasme) dėka. Nes, šiaip ar taip, „pradžioje buvo Žodis. Tas žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas (...). Visa per jį padaryta, kas padaryta, ir be jo nepadaryta nieko. Jame buvo gyvybė, ir ta gyvybė buvo žmonių šviesa. Šviesa šviečia tamsybėje, bet tamsybė jos neapėmė“ (Jono I, 1–5), ⁷² laikydama kvailyste. Beje, reikšmė ‘neapėmė’ čia išverstas lotynų kalbos *non comprehenderunt*, ⁷³

o lot. *comprehendere* gali reikšti ne tik ‘apimti, įimti, priimti, pagauti’, bet ir ‘suvokti, pažinti, suprasti’. Plg. ir anglų kalbos vedinį *comprehend* ‘gerai suprasti, išsąmoninti’. Semantiškai plg. rus. *po-niatj* ‘suprasti’, pažodžiui ‘pa-imti’, *v-niatj* ‘išsąmoninti’, pažodžiui ‘į-imti’, ir pan. Taigi paskutinė ištara pagrįstai galėtų būti verčiama ir taip: „tamsybė jos nesuprato (nesuvokė, nepažino)“ – kaip kad amžinai nesuprastas žemiško „sveiko proto“ žmonių yra „kvailutis“.

Čia atsiranda galimybė dar pagilinti, iš esmės apibendrinti ir vainikuoti mūsų pasakos alegoriją tiesiog pačiu krikščioniškuoju archetipu. Mat žodžiui ištikimas, „kvailutis“ pasakoje yra, šiaip ar taip, būtent tėvo sūnus, o Dievo Sūnus, kaip žinia, pats yra tiesiog į s i k ū n i j ę s Dievo Žodis, šitaip pabrėžiant aukščiausią, neišsilenkiamą ištikimybę. Savo ruožtu iš pradžių Jis, nesiskaitydamas su aplinkybėmis, daro visokius stebuklus, t.y. grubiai pažeidinėja gamtos dėsnius, o paskui neįtikėtinais, nedovanotinai „kvailai“ leidžiasi „gudruolių“ sučiumpamas bei nukryžiuojamas – nelyginant tikras Kvailučių Kvailutis. Tačiau kaip tik šitaip ir Jis galiausiai pasiekia savo Nepaprastą Tikslą – stoja Tėvo dešinėje amžinai. Materialinėmis vertybėmis susirūpinęs bei „sveiku protu“ visą laiką vadovavęsis Judas irgi, kas be ko, miršta, tik kitaip. Nelyginant lietuviškoje patarlėje: „Durnas – dangun, protingas – peklon“.⁷⁴ „Nes parašyta: Aš sunaikinsiu išmintingųjų išmintį ir niekais paversiu gudriųjų gudrybę. Kur yra išmintingasis? Kur Rašto žinovas? Kur šio pasaulio tyrinėtojas? Ar Dievas nepavertė šio pasaulio išminties paikybe? Nes pasauliui savo išmintimi nepažinus Dievo jojo išmintyje, Dievui patiko išganyti skelbimo paikybe tuos, kurie tiki“ (I Kor I, 19–21). „Nes iš Dievo einanti paikybė yra išmintingesnė už žmones ir iš Dievo einanti silpnybė stipresnė už žmones (...). Dievas išrinko, kas pasauliui paika, kad sugėdintų išmintinguosius; kas pasauliui silpna išrinko Dievas, kad sugėdintų, kas stipru. Dievas išrinko, kas pasauliui negarbinga, niekintina ir tai, kas yra niekai, kad nieku paverstų tai, kas yra šis tas“ (I Kor I, 25–28). „Mes, tiesa, skelbiame išmintį tarp tobulųjų, tačiau ne šio pasaulio išmintį (...). Mes skelbiame pilną paslapčių Dievo išmintį“ (I Kor 2, 6–7). „Gyvūninis žmogus savo prigimtimi nepriima to, kas yra Dievo Dvasios; tai jam yra paikybė (...). Bet dvasios žmogus visa išmano, pats gi nė kieno nesuprantamas“ (I Kor 2, 14–15).⁷⁵

3. Šventas kvailumas

Pabaigai, po viso to, kas pasakyta, – dar viena etimologinė pastaba. Kaip matėme, lot. *fānaticus* ‘įkvėptas, sužavėtas, pamišęs, pakvaišęs’ kyla iš *fānāre* ‘(į)(pa)šventinti’ arba *fānum* ‘šventovė, šventykla’ ir galiausiai – iš *fāri* ‘kalbėti, byloti, pasakoti, pranašauti,

(ap)dainuoti’. Lygiagrečius reikšmių ryšius galima aptikti ir vienos ypatingos šaknies lietuviškuose žodžiuose. Būtent: liet. *švęsti, šventinti, šventas* kyla iš tų pačių reikšmių ide. šaknies **k’uen-to-* (pradžios *š-* – vadamosios satemizacijos padarinys: plg. lot. *centum* = liet. *šimtas*). O ide. **k’uen-to-* giminiaujasi su ide. **k’uei-to-*, **k’uei-s-* ‘šviesti; šviesa; šviesus’,⁷⁶ iš kur savo ruožtu liet. *švytėti, šviesti, švisti* ir kt. Šių ide. šaknų giminytės ryškesni pavyzdžiai lietuvių kalboje būtų kad ir *švisti* (*š v i n t a, švito*), juolab *švesti* (*š v e n t a, šveto*) ‘giedrytis, šviestis’ (LKŽ XV 518). Tačiau ide. šakniai **k’uei-* baltų kalbose priklauso ir kai kurie satemizacijos išvengę žodžiai, pavyzdžiui, liet. *kvietys*. „Šiaip jau dėsningas iš ide. **k’uei-* šaknies kilęs kviečio pavadinimas lietuvių kalboje turėtų būti **šviesys, *šveitys*. Tačiau baltų ir slavų kalbose randame šios šaknies žodžių su žodžio pradžios *kv-*, plg. lat. *kvitēt* ‘mirgėti, spindėti’, *kvitināt* ‘suteikti spindesį’, rus. *cvet* ‘žiedas’, *cvesti* ‘žydeti’ šalia *svet* ‘šviesa’, *svetij* ‘šviesti’. Vadinas, ir baltų kalbose galėjo atsirasti kviečio pavadinimo forma su *kv-*“.⁷⁷ Kitose kalbose tai pačiai ide. šakniai, pavyzdžiui, dar priklauso: sanskrito *šveta(s)*, gotų *hveits*, sen. vok. aukšt. (*h*)wiz, vok. *weiss* bendra reikšmė ‘šviesus, baltas’.⁷⁸ Dėl reikšmių ‘šventas’ ir ‘šviesus’ ryšio lot. *fānum* ‘šventovė, šventykla’ atitinkamai plg. su gr. *phānon* ‘šviesa, spindesys’, *phānos* ‘šviesus, ryškiai baltas’.

Formaliai, fonetiškai nėra jokių kliūčių su šia šaknimi sieti ir tokius lietuvių kalbos žodžius kaip *kvaisti* ‘I. svaigti, suktis galvai, 2. kvailti, kvaisti’ (LKŽ VI 1029), *kvaišti* ‘I. darytis kvaisham, kvailam, kvaikti, paikti, 2. svaigti’ (LKŽ VI 1031), *kvaiša* ‘apykvailis žmogus, pusgalvis, vėpla’ (LKŽ VI 1030), *kveiša* ‘pusprotis, puskvailis’ (LKŽ VI 1063), *kviešas* ‘apykvailis, puskvailis, kvaishas’ (LKŽ VI 1087), taip pat *kvaitėti* ‘kvaisti, kvailėti’ (LKŽ VI 1030), *kvaitinti* ‘I. svaiginti’ (LKŽ VI 1032), *kvaitulys* ‘I. galvos kvaitimas, sukimasis, svaigimas, 2. apsvaigimas, apkvaitimas, pakvaimimas, pamišimas, 3. įkarštis, užsidegimas’ (LKŽ VI 1033) ir kt. Semantiškai plg. lot. *fānaticus* ‘įkvėptas, sužavėtas, pamišęs, pakvaišęs’ šalia gr. *phānos* ‘šviesus, ryškiai baltas’. Be to, įsidėmėtina, jog senovės indoeuropiečių „žynių (brahmanų, flaminų, druidų ir t.t.) vardai būdavo sudaromi pagal atitinkamas taisykles (...). Daugelio iš jų vardai pažodžiui reiškė ‘b a l t a s, š v i e s u s’“.⁷⁹ „Druidas“, kaip matėme, ir taip – „durnius“. (Grynai „poetiškai“ plg. dar ir – skirtingų šaknų! – vok. *weiss* ‘baltas’ bei *weise* ‘išmintingas’.) Tarp kitko, Sembos pusiasalis, kuriame būta prūsų bei visų baltų Romuvos, kur telkėsi žyniai, IX a. anglosaksų keliautojo Vulfstano vadinamas žodžiu *Witland*, mėgintu sieti ir su sen. islandų *hvít-* ‘baltas’,⁸⁰ pažodžiui tad ‘Balta (baltų(jų)?) šalis’.

Taigi *nu-kvaišęs* tiesiog etimologiškai reiškia *nu-švites* – apie kvailai pasaulyje kartais atrodantį vidinį nu-

švitimą bei nesuprastą Dievo Žodžio šviesą jau kalbėjome. Pagaliau su ta pačia ide. šaknimi **k'uei*- siejamas ir lietuvių kalbos veiksmazodis *kviesti*,⁸¹ nedviprasmiškai menantis „žodį“ bei „poeziją“ (kuri, anot A. J. Greimo, kaip matėme, yra ne kas kita kaip „moderni sakrališkumo forma“, t.y. pats šventumas), pirmykšte, archajiška prasme – *kviesti dievus* (Dievą) aukojimo metu. Mūsų semantinėje paralelėje šalia lot. *fānum* bei gr. *phānon* čia kaip tik prisimintinas lot. *fāri* ‘kalbėti, byloti, pasakoti, pranašauti, (ap)dainuoti’. Beje, ir pats žodis *dievas* kyla iš sinonimiškos ide. šaknies **dei*- ‘šviesti, spindėti’,⁸² o jo prigimtą ryšį su „žodžiu“ bei „poezija“ čia savo ruožtu liudytų žodžiai *daina*, *dainuoti*, taip pat kartais mėginami sieti su šia šaknimi.⁸³

Taigi šventas *kvailumas* lietuvių kalboje – tiesiog figūra etymologica, o tėvo žodžiui ištikimas mūsų *kvailutis* – iš esmės *šventutis*, *šviesutis*, „baltas“. Kaip kad pats Dievo Žodis, šita tamsybėje kviečianti Šviesa, pats įsikūnijęs Šventumas – tikra *Kvailystė*.

NUORODOS:

1. Užburta karalystė: lietuvių liaudies pasakos. – V., 1957. – P. 59, 60.
2. Genzelis B. Pratarmė F. Nietzsche's „Zaratuštrai“ // *Orientas* 'I. – V., 1990. – P. 92.
3. Statkutė de Rosales J. Baltų kalbos bruožai Iberų pusiasalyje. – Chicago, 1985. – P. 279.
4. Ten pat.
5. Ten pat. – P. 280
6. Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas, T. I. – V., 1988. – P. 353.
7. Jansson I. Rus et Vargues // *Les Vikings: Les Skandinaves et l'Europe 800–1200*. – Paris, 1992. – P. 76.
8. Елизаренкова Т. Я. „Ригведа“ – великое начало индийской литературы и культуры // *Ригведа: Мандалы I–IV*. – М., 1989. – P. 465; Елизаренкова Т. Я. Язык и стиль ведийских риши. – М., 1993. – P. 56; Keith A. B. *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanisads*. – Delhi, 1989. – P. 147–148, 337–338, 402. Galimas šiuodviejų Vedų kalbos žodžių tarpusavio ryšys – šio rašinio autoriaus prielaida.
9. Sabaliauskas A. Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę. – V., 1994. – P. 366; Keith A. B. *Min. veik.* – P. 249.
10. Кастанеда К. Искусство сновидения. – Киев, 1993. – P. 227.
11. Елизаренкова Т. Я. „Ригведа“ ... – P. 454.
12. Ten pat. – P. 427.
13. Елизаренкова Т. Я., Топоров В. Н. Древнеиндийская поэтика и её индоевропейские истоки // *Литература и культура древней и средневековой Индии*. – М., 1979. – P. 42.
14. Ten pat. – P. 83.
15. Королёв А. А. Древнейшие памятники ирландского языка. – М., 1984. – P. 149.
16. Kelt. **dru(i)d*s pirmasis dėmuo siejamas su ide. **d(e)ru*- ‘ažuolas, medis’ (Калыгин В. П., Королёв А. А. Введение в кельтскую филологию. – М., 1989. – P. 24), o ši indoeuropietiška šaknis duoda ir žodžius reikšme ‘tvirtas, sveikas, ištikimas’, pvz., liet. *drūtas* (Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos leksika*. – V., 1990. – P. 47).

17. Ten pat.
18. Ide. **d(e)ru*- syja su ide. **der*- pirmykšte reikšme ‘(at)plėšti, lupti, skelti’ (Karulis K. *Latviešu etimologijas vārdnīca*. – Rīga, 1992. – T. 1. – P. 227), iš kurios savo ruožtu kildinama ir liet. *derėti* ‘(pri)tikti’, *dermė*, taip pat *doras* bei kt. (Ten pat. – P. 209).
19. Rus. *durj* ‘kvailiojimas, kvailumas’ vedamas iš ‘siautėjimas’ < ‘draskymasis’ < ‘plėšymasis’: balt.–slav. **dūr*- ‘(at)plėšti (plyšti), lupti’. O ši šaknis savo ruožtu kyla iš ide. **der*- ‘(at)plėšti, lupti, skelti’ (Mažiulis V. *Min. veik.* – P. 240.)
20. Iš tos pat balt. – slav. **dūr*- ‘(at)plėšti (plyšti), lupti’, kaip ir liet. *durti* (ten pat. – P. 239, 240).
21. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*. – М., 1986–1987. – Т. I. – P. 555.
22. Sabaliauskas A. *Min. veik.* – P. 217.
23. Дворецкий И. Х., Корольков Д. Н. *Латинско-русский словарь*. – М., 1949. – P. 785, 794.
24. Greimas A. J. Iš arti ir iš toli. – V., 1991. – P. 53.
25. Дворецкий И. Х., Корольков Д. Н. *Min. veik.* – P. 358, 359, 375.
26. Фасмер М. *Min. veik.* – P. 292.
27. Ten pat. – P. 555.
28. Топоров В. Н. *Прусский язык. Словарь: А–Д*. – М., 1975. – P. 392.
29. Топоров В. Н. Об одном архаичном индоевропейском элементе в древнерусской духовной культуре – **SVET* // *Языки культуры и проблемы переводимости*. – М., 1987. – P. 195.
30. Ten pat; Пизани В. *Этимология*. – М., 1956. – P. 119.
31. Platonas. *Timajas. Kritijas / Iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis*. – V., 1995. – P. 150.
32. Greimas A. J. *Tautos atminties beiėškant*. – Vilnius–Chicago, 1990. – P. 29.
33. Įdomu pasekti atitinkamų reikšmių kaitą lietuviškuose žodžiuose *jaugas*, *jaugalas* ‘mišinys, skiedinys, jovalas; netvarka’, 2 *jaugti* ‘2. dėti kartu, maišyti, jungti’, 1 *jaugti* ‘rišti prie jungo’ (LKŽ IV 298) bei *jungti* ‘I. rišti, sieti, vienyti; traukti’, ‘3. dėti jungą (jaučiais ariant), 4. kinkyti, 5. versti (dirbti), pristatyti prie darbo’ (LKŽ IV 382). Tos pat ide. šaknies žodis yra vadinamoji „joga“ – skr. vyr. g. *yoga(s)* ‘jungas, junginys, jungtis’. Fonetiškai plg. dargi lietuvišką lytį *jogoti* ‘maišyti; versti; jaugti’ (LKŽ IV 352). Taigi „joga“ šia prasme galima suprasti kaip dvasinį darbą, dvasinį jungą, kurio dėka iš sumišimo, palaido – „be ryšio“ – jaugo sieloje išauga išminties *jungtis* ‘I. susijungimas, r y š y s’ (LKŽ IV 384).
34. Atviri keliaujančiojo maldininko pasakojimai savo dvasios tėvui // *Katalikų pasaulis*. – 1996. – Nr. 1.
35. Heinze R–I. *Light in the Dark: Searching for Visions*. – USA, 1994. – P. 44.
36. Becker U. *Simbolių žodynas*. – V., 1995. – P. 175.
37. Мелетинский Е. М. *Один // Мифы народов мира*. – М., 1994. – Т. 2. – P. 242.
38. Дьяконов И. М. *Архаические мифы Востока и Запада*. – М., 1990. – P. 127.
39. Ten pat.
40. Sabaliauskas A. *Min. veik.* – P. 94.
41. Дворецкий И. Х. *Древнегреческо-русский словарь*. – М., 1958. – Т. 1. – P. 676, 675, 476, 468.
42. Дюмезиль Ж. *Верховные боги индоевропейцев*. – М., 1986. – P. 141.
43. Kabelka J. *Baltų kaimynai ir jų vardai // Ženklas ir prasmė*. – V., 1986. – P. 80.
44. Platonas. *Min. veik.* – P. 164.

45. Kardelis N. // Platonas. Ten pat. – P. 195.
46. Sabaliauskas A. Ten pat.
47. Елизаренкова Т. Я., Топоров В. Н. Ten pat.
48. Ten pat. – P. 43; Елизаренкова Т. Я. Язык... – P. 76–83; Королёв А. А. Min. veik. – P. 4, 19, 31–59; ir kt. Žr. taip pat: Razauskas D. Lingvistinė beprotybė ir šventoji kalba // Liaudies kultūra. – 1997. – Nr. 1. – P. 10–18.
49. Pavyzdžiui, „daugelis tautų senovėje savo kaimynus vadino ‘nebyliais, bežadžiais, memekliais’ (plg. gr. *barbaros* ‘memenantis, neaiškiai kalbantis’ – visų pirma kaip persų, o paskui kaip visų negraikų pavadinimas /.../)“ (Чекмонас В. Введение в славянскую филологию. – V., 1988. – P. 213) vien todėl, kad nesuprato jų kalbos. Mat „žmonės, kalbantys kitomis kalbomis, dažnai laikomi apskritai nesugebančiais kalbėti; štai /.../ vokiečių tautos atstovai rusų vadinami *nemcy*, t.y. ‘nebyliai’“ (Де Соссюр Ф. Курс общей лингвистики // Труды по языкознанию. – М., 1977. – P. 226). Beje, būdvardis rus. *nemoi* ‘nebylus, nebylys’ kyla iš sen. slav. *nemъ*, o šis – iš **memъ* (Karulis K. Min. veik. – P. 581), taigi yra *mėmės, memeklio* bei pan. giminaitis. Vadinas, rusai vokiečius vadina tiesiog „mėmėmis“ ar „mimais“. Tarp kitko, atsižvelgiant į liet. *gudas* reikšmę ‘2. kitos tarmės žmogus (gudais vadina žemaičiai aukštaičius, panevėziečiai kupiškėnus ir t.t.)’ (LKŽ III 692), panašiai galima būtų aiškinti ir gudų (gotų) vardą (dėl įšventinimo kaip perėjimo nuo vienos kalbos prie kitos žr.: Astramskaitė D. Vestimentarinis kodas lietuvių mitologijoje // Baltos lankos. – 1993. – Nr. 3. – P. 127, 128).
50. Peterson J. M. The Enchanted Alphabet. – The Aquarian Press: 1988. – P. 23.
51. Purce J. Dreams: Visions of the Night. – Avon books: 1976. – P. 6, 7.
52. Ten pat. – P. 13.
53. Ten pat. – P. 29.
54. Vosylytė K. B. Lietuvių kalbos palyginimų žodynas. – V., 1985. – P. 236.
55. 3000 patarlių ir priežodžių. – V., 1991. – P. 40.
56. Топоров В. Н. О ритуале. Введение в проблематику // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. – М., 1988. – P. 57, 58.
57. Hermanas Hesse apie rašytojus // Naujoji Romuva. – 1996. – Nr. 1–2.
58. Елизаренкова Т. Я. „Ригведа“ ... – P. 501.
59. Gimbutienė M. Baltai priešistoriniais laikais. – V., 1985. – P. 162.
60. Иванов Вяч. Вс. О мифопоэтических основах латышских дайн // Балто-славянские исследования 1984. – М., 1986. – P. 3, 4.
61. Patackas A., Žarskus A. Gimties virsmas. – V., 1990. – P. 3.
62. Greimas A. J. Min. veik. – P. 367, 368.
63. Beresnevičius G. Dausos. – V., 1990. – P. 39, 68.
64. Israel M. The Nature of Eternal Life // Toynbee A., Koestler A. and others. Life after death. – London, 1976. – P. 160.
65. Beresnevičius G. Min. veik. – P. 62.
66. Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai. – V., 1980. – P. 67.
67. Žr., pvz.: Jung C. G. Archetypes of the Collective Unconscious // The Basic Writings of C. G. Jung. – N. Y., 1959. – P. 310–313; ir kt.
68. Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių vardų kilmės žodynas. – V., 1987. – P. 223.
69. Уоткинс К. Аспекты индоевропейской поэтики // Новое в зарубежной лингвистике XXI. – М., 1988. – P. 453.
70. Sabaliauskas A. Min. veik. – P. 59.
71. Filosofijos ... – P. 59.
72. Naujasis mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus Testamentas. – Kaunas, 1939. – P. 311.
73. Šventasis Raštas Senojo ir Naujojo testamento su Vulgatos tekstu / Vertė ir komentorių pridėjo Juozapas Skvireckas. Penktasis tomas. – Kaunas, 1937. – P. 436.
74. 3000 ... – Ten pat.
75. Naujasis ... – P. 165–168.
76. Топоров В. Н. Об одном... – P. 216; Karulis K. Min. veik. – T. 2. – P. 337.
77. Sabaliauskas A. Min. veik. – P. 41.
78. Топоров В. Н. Ten pat.
79. Калыгин В. П. Язык древнейшей ирландской поэзии. – М., 1986. – P. 94.
80. Фасмер М. Min. veik. – P. 323.
81. Sabaliauskas A. Min. veik. – P. 186; Karulis K. Min. veik. – T. 1. – P. 454.
82. Ten pat. – P. 72.
83. Urbutis V. Baltų etimologijos etiudai. – V., 1981. – P. 54, 59–61.

The fool

Dainius RAZAUSKAS

On the basis of the examples from the language material and mythology the author raises the second side of the notion „kvailys“ (the fool) which is related to the (poetical) word, spiritual tradition, conjuration and „esoterics“ and it occurs on the background of the misunderstanding of a true devotee, i.e. a poet. Unexpectedly enough, „esoterically“ one of the well-known Lithuanian fairy tales is read in such context. The main point of the fairy tale is – the fool who is sent by his father to the grandmother’s house on a short visit would always return back and would always lose all his presents given to him by his grandmother and this would happen because of his blind faithfulness to his father’s words and because of his really unpardonable foolish ignorance of certain situations. Finally, he is not allowed by his father to visit the grandmother.

From the point of view of the author the father is the God, the grandmother is the material world, the earth and the fool is the archetype of spiritual deliverance. In this case his everyday travels to his grandmother and well-deserved presents remind us of the reincarnation, consequently, together with the parallel growing of the consciousness, and his father’s decision not to allow the fool to visit his grandmother reminds us of the final liberation from the „circle of rebirths“.

At the end of the article the possibility to relate etymologically such words of the Lithuanian language as *kvailas* ‘foolish’ and *šviesus* ‘bright’ and *šventas* ‘sacred’ is shown, thus, it is really not a casual connection between „foolishness“ (outside) and spiritual illumination and holiness (inside).